

Wanda Bobrowska-Nowak

Kartki z przeszłości "Chowanny"

Chowanna 1, 7-15

1993

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ARTYKUŁY

Wanda BOBROWSKA-NOWAK

Kartki z przeszłości „Chowanny”

Kwartalnik pod znamiennej nazwą „Chowanna” zaczął się ukazywać w 1929 roku nakładem Instytutu Pedagogicznego w Katowicach. Tytuł czasopisma nawiązywał czytelnikom zrozumiałe skojarzenia. Bronisław Ferdynand Trentowski przedstawił w swej pracy zatytułowanej *Chowanna* „system pedagogiki narodowej, jako umiejętności wychowania, nauki i oświaty, słowem wykształcenia naszej młodzieży”¹. Autor kierował ją do czytelników pragnących się kształcić, a wśród swoich odbiorców widział rodziców, nauczycieli, kapłanów, studentów uniwersytetów, a przede wszystkim „każdego przyjaciela filozofii, antropologii, psychologii i umiejętności” (T r e n t o w s k i, 1970, T. 1, s. 43—44).

Warto przypomnieć, że B. F. Trentowski przedstawiając swoją oryginalną koncepcję pedagogiki narodowej, mocno podkreślał, że jest to system otwarty, który powinien być rozwijany na miarę zmieniających się potrzeb narodowych i postępów nauki. Pedagogika — pisał — czeka na swoich twórczych dziedziców i następców.

¹ Pierwsze wydanie ukazało się w Poznaniu w 1842 roku, drugie zmienione w 1846 roku. *Chowanna* to legendarna słowiańska (serbska) opiekunka dzieci. Jest to znana analogia do dzieła Friedricha Richtera (Jean Paula) Levena wydanego w 1806 roku. B. F. Trentowski korzystał m.in. z pracy F. H. Schwarza (*Erziehungslehre*, 1802—1813) poświęconej historii wychowania różnych narodów.

Te wypowiedzi autora dzieła wydanego w pierwszej połowie XIX stulecia można uznać za swoistą inspirację dla pracowników naukowych Instytutu Pedagogicznego w Katowicach oraz pierwszego grona redakcyjnego, toteż przygotowywanemu do wydania czasopismu nadano charakterystyczny tytuł „Chowanna” i zaznaczono, że jest ono poświęcone naukowym zagadnieniom wychowania. W przyjętym tytule akcentowano ponadto narodowy charakter i zasadniczy kierunek podejmowanej problematyki, wskazując jej odniesienia nie tylko do Śląska, lecz również do terenu całej Polski. Przemyślany został interdyscyplinarny charakter czasopisma, które nawiązując do twórczej koncepcji B. F. Trentowskiego, miało uwzględniać problematykę filozoficzną, psychologiczną, społeczną i historyczną jako charakterystyczne źródła i uwarunkowania rozwoju naukowego pedagogiki. O ścisłych związkach pedagogiki z psychologią Trentowski pisał: „[...] wiedz twego wychowanka w kraj psychologiczności i jego trzy powiaty, czyli przez stopnie naturalnej, czulej i rzeczywistej duszy [...]”² Zgodnie z zapowiedzią zadań czasopisma w prospekcie wydanym przez Instytut Pedagogiczny kolejne zeszyty uwzględniały szeroki zakres problematyki. W ciągu 10 lat ukazywania się „Chowanny” w latach II Rzeczypospolitej prezentowano rozprawy i artykuły z pogranicza filozofii, pedagogiki ogólnej, psychologii, socjologii, teorii wychowania, logiki i dydaktyki. Dużo miejsca poświęcono historii wychowania rozpatrywanej na ogólnym tle porównawczym. Wydawnicze dzieje „Chowanny” były ściśle związane z powstaniem i działalnością jednej z pierwszych uczelni wyższych na Śląsku. Warto przypomnieć, że w 1928 roku, w wyniku kilkuletnich starań posłów Sejmu Śląskiego, organizacji nauczycielskich, przy poparciu i pomocy pracowników naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego, doszło wreszcie do inauguracji Instytutu Pedagogicznego, zapewniającego znacznej liczbie młodzieży oraz czynnych nauczycieli możliwość zdobywania i pogłębiania wiedzy. Instytut Pedagogiczny w Katowicach miał zastąpić prowadzoną dotychczas na Śląsku akcję kursów uniwersyteckich dla nauczycieli, a również zachęcić młodzież śląską do studiów wyższych. (Podają m.in. C z e r n i c h o w s k i, 1930, 1935; D o b r o w o l s k i, 1960; P i e t e r, 1957; R e g o r o w i c z, 1929, 1932, B o b r o w s k a - N o w a k, 1980, s. 47—59). Do głównych

² Dalszy fragment tekstu dotyczący interdyscyplinarnych powiązań pedagogiki ma również oryginalne brzmienie: „[...] wiedz go potem w kraj fenomenologiczności i jego trzy powiaty, czyli przez stopnie, przeświadczenia, świadomości umysłu; wiedz go wreszcie w kraj pneumatologiczności i jego trzy powiaty przez stopnie ducha teoretycznego, praktycznego i wolnego, słowem, wiedz go przez wszystkie kraje i powiaty podmiotowości dziecka. Uczynić wychowanka wolnym duchem jest tu celem twym ostatecznym.” (T r e n t o w s k i, 1970, T. 1, s. 142).

zadań „Chowanny” należało zatem kształtowanie ogólnej kultury intelektualnej na Śląsku, a w szczególności podnoszenie rangi społecznej polskich nauczycieli.

Naczelną redakcję kwartalnika objął pracownik Uniwersytetu Jagiellońskiego prof. dr Zygmunt Mysłakowski, pełniący równocześnie funkcję dyrektora Instytutu Pedagogicznego w Katowicach ([b.a.], 1928, *Instytut Pedagogiczny...*). Do komitetu redakcyjnego zaproszono: Władysława Radwana, dr. Ludwika Ręgorowicza, prof. dr. Stefana Szumana, prof. dr. Floriana Znanieckiego. W ciągu 10 lat wydawania „Chowanny” na stanowisku redaktora naczelnego nastąpiły zmiany. Prof. dr Zygmunt Mysłakowski w 1931 roku zrezygnował z dalszego redagowania kwartalnika, a funkcję tę objął prof. dr Mieczysław Ziemnowicz. Od 1934 do 1939 roku naczelną redakcję „Chowanny” powierzono dwom pedagogom: prof. dr. M. Ziemnowiczowi i dr. Henrykowi Rowidowi. Skład komitetu redakcyjnego również znacznie się rozszerzył. Z czasopismem współpracowali: prof. dr Stefan Błachowski (UAM Poznań), dr Jan Stanisław Bystron (UJP Warszawa), prof. dr Jan Czekanowski (UJK Lwów), prof. dr Stanisław Lempicki (UJK Lwów), prof. dr Bogdan Nawroczyński (UJP Warszawa), prof. dr Helena Radlińska (Wolna Wszechnica Warszawa), prof. dr Stanisław Kot (UJ). Obok tych wybitnych pracowników nauki w skład komitetu redakcyjnego wchodziłi kuratorzy okręgów szkolnych, m.in. dr Tadeusz Kupczyński (Lwów), Marian Zawidzki (Katowice).

Profil czasopisma o charakterze ściśle naukowym (w latach 1929—1930) ulegał następnie częściowej modyfikacji. Po objęciu stanowiska redaktora naczelnego przez prof. Mieczysława Ziemnowicza (w 1931 roku) zespół redakcyjny „Chowanny” dążył do ściślejszego powiązania wydawnictwa „z życiem szkolnym i pracami Instytutu Pedagogicznego”. W notatce wstępnej w pierwszym zeszycie (z 1931 roku) czytamy, że zamierzeniem wydawcy jest, aby „Chowanna”:

1) budziła zainteresowania naukowym traktowaniem zagadnień pedagogicznych;

2) zachęcała nauczycieli do podejmowania prac naukowych w zakresie dla nich dostępnym;

3) informowała o współczesnych problemach pedagogicznych (*Od Wydawnictwa. „Chowanna” 1931, z.1, s. 1—2*).

Treści poszczególnych zeszytów „Chowanny” miały służyć czytelnikowi jako uzupełnienie wykładów prowadzonych w Instytucie Pedagogicznym. Czasopismo rejestrowało również prace naukowe Instytutu i informowało o wydanych przezeń publikacjach. Ostatnia zmiana, która nastąpiła w dwudziestolecie międzywojennym, dotyczyła zarówno częstotliwości wydawania czasopisma, jak i kolejnej modyfikacji jego profilu. Od stycznia 1934 roku pismo przekształcono w miesięcznik, o znacznie uboższej

szacie graficznej niż dotychczas³. Zostało również bardzo ściśle związane z potrzebami kształcenia pedagogicznego kandydatów na nauczycieli i nauczycieli czynnych. Redakcja we wstępie do pierwszego zeszytu w piątym roku wydawania czasopisma (1934) zaznaczała, że artykuły i rozprawy zamieszczane w „Chowannie” będą miały charakter źródłowy, a każdy zeszyt zostanie poświęcony wybranej problematyce (charakter monograficzny). W związku z istniejącą sytuacją gospodarczą dzięki subwencji Instytutu Pedagogicznego ustalono możliwie najniższą cenę prenumeraty (rocznie 5 zł), aby „Chowanna” była dostępna dla każdego zainteresowanego czytelnika. Czasopismo miało być wydawane w objętości 30 arkuszy rocznie (480 stron druku). Oprócz realizowanych założeń wydawniczych podkreślano mocniej potrzeby: nawiązywania do polskich tradycji wychowawczych, do utrzymania ciągłości kultury pedagogicznej; wskazywania związku między teorią pedagogiczną a praktyką szkolną; informowania czytelników o ruchu pedagogicznym w kraju i za granicą; wskazywania czytelnikom dróg, środków i metod samokształcenia.

Lata tych przekształceń i zmian częstotliwości ukazywania się zeszytów „Chowanny” oraz profilu czasopisma były znamienym okresem w dwudziestolecu międzywojennym. Ostry kryzys gospodarczy zadecydował o zubożeniu szaty graficznej czasopisma, spowodował przerwy w wydawaniu kolejnych numerów, wreszcie wpłynął w charakterystyczny sposób na dobór problematyki. W tym nowym kształcie „Chowanna” ukazywała się do wybuchu II wojny światowej. W 1939 roku wydano trzy numery czasopisma z przewidzianą przerwą wakacyjną (lipiec i sierpień).

W wewnętrznej strukturze „Chowanny”, począwszy od pierwszego numeru wydanego w 1929 roku, po ostatnie, które ukazały się w 1939 roku, zachowywano na ogół te same działy:

I. Artykuły i rozprawy.

II. Sprawozdania i oceny (z książek wydanych w Polsce i za granicą).

III. Kronika (dotycząca działalności Instytutu Pedagogicznego oraz innych ważnych wydarzeń w ogólnopolskim i światowym ruchu pedagogicznym).

IV. Streszczenia wybranych pozycji z najnowszej literatury pedagogicznej i psychologicznej w językach obcych.

V. Zapiski bibliograficzne.

Różnice zaznaczyły się przede wszystkim w proporcjach między tymi działami. W pierwszych zeszytach kwartalnika wyraźną przewagę zyskały zagadnienia teoretyczne. W następnych latach w grupie artykułów i roz-

³ Piękną stylizowaną okładkę „Chowanny” według projektu Stanisława Jakubowskiego zmieniono z powodu warunków kryzysowych. Znacznie uproszczono ją w 1931 roku, a następnie w 1934 roku.

praw mieściły się również doniesienia z badań, w tym często fragmenty prac dyplomowych słuchaczy Instytutu Pedagogicznego.

Interesujące może być prześledzenie problematyki artykułów i rozpraw zamieszczanych na łamach czasopisma w latach II Rzeczypospolitej. Jak już wspomniałam, sięgano do różnych dziedzin nauki, subdyscyplin pedagogiki i psychologii. Kilkakrotnie publikował swe prace prof. dr Stefan Szumań, który już w pierwszym zeszycie „Chowanny” (1929, z. 1—2, s. 1—12) omówił temat *Nowe kierunki psychologii a pedagogika*. W kolejnych zeszytach autor ten publikował wyniki własnych badań nad rozwojem dziecka⁴.

Rozprawy psychologiczne zamieszczali: Stefan Błachowski (1936, z. 2, s. 65), Albert Dryjski (1936, z. 7—8, s. 289), Józef Pieter (1935, z. 2, s. 75), Leopold Blaustein (1934, z. 5, s. 215). Sięgano również (w dziale recenzji i sprawozdań) do wydanych najnowszych prac Jana Piageta, Charlotty Buchler i innych. Nawiązywano także kontakty z niektórymi uczonymi zagranicznymi, np. z prof. dr. W. Osiereckim z Leningradu, z A. Ferriere'em. Ich artykuły ukazały się w „Chowannie”.

Na szczególną jednak uwagę zasługują opublikowane w czasopiśmie wyniki badań psychologicznych nad dzieckiem śląskim, prowadzonych przez Józefa Pietera (1934, z. 6, s. 255; z. 7, s. 302; 1936, z. 5, s. 203; z. 6, s. 264; z. 7, s. 310). Stanowiły one swoiste uzupełnienie rozpoznai przeprowadzonych w tym środowisku przez Józefa Madeję (1938, z. 8, s. 351; z. 9, s. 409; z. 10, s. 442). W wydawnictwie Instytutu Pedagogicznego ukazała się interesująca praca Eugeniusza Trzaski *Gwara i wpływy obce w języku uczniów śląskich* (1935). Recenzując tę pozycję, wybitny językoznawca Zenon Klemensiewicz gorąco polecał ją nauczycielom, zachęcając ich do przeprowadzenia podobnych badań w ich placówkach. Do problematyki śląskiej nawiązywali również autorzy prac dyplomowych pisanych w Instytucie Pedagogicznym, a publikowanych we fragmentach w „Chowannie”. Dla przykładu wymieniam wartościową rozprawę Czesława Kopycińskiego *Monografia klasy* (1934, z. 6, s. 273; z. 7, s. 309; z. 8, s. 348)⁵. Autor przeprowadził badania w Bielszowicach, typowej osadzie przemysłowej w Śląskim Zagłębiu Węglowym. W swej pracy dyplomowej przedstawił sytuację materialną i postawę większości uczniów w latach kryzysu i bezrobocia. Podobnej problematyki dotyczyła praca dy-

⁴ Szumań, 1934, z. 1, s. 34, z. 2, s. 61. Badania nad rozwojem znaczenia gestów wskazywania i ruchu rzucania za siebie oraz wykrzykników wskazujących i wyrazów stwierdzających nieobecność u dziecka. „Chowanna” 1929, z. 3, s. 117.

⁵ Zamieszczono również pracę dyplomową Jana Zborowskiego (wykonaną pod kierunkiem H. Rowida) zatytułowaną *Świadczenia dzieci i młodzieży w świetle psychologii i pedagogiki* („Chowanna” 1934, z. 4, s. 180; z. 5, s. 267; z. 7, s. 306).

plomowa innego słuchacza Instytutu Pedagogicznego — Teofila Łuciaka, później zasłużonego nauczyciela i działacza śląskiego. Autor przeprowadził badania nad dziećmi w środowisku wielkomiejskim dzielnicy Katowic Welnowcu. Zastosował i nieco zmodyfikował testy Bineta—Termana. Zgromadzone materiały pozwoliły na plastyczne ukazanie warunków życiowych dzieci szkolnych, z których większość nie osiągnęła normy rozwoju fizycznego (Ł a c i a k, 1934, z. 9—10, s. 411—448).

Szerokie badania tej problematyki prowadził Józef Pieter, kierując pracami nauczycieli w Sekcji Psychologicznej Koła Absolwentów działającego przy Instytucie Pedagogicznym⁶. Istniały również inne sekcje, w tym Sekcja Pedagogiczna, które realizowały badania naukowe, opierając się na doświadczeniach nauczycieli (badano np. przyczyny i przejawy trudności wychowawczych, dydaktycznych oraz możliwości zapobiegania im).

Na szerokim tle filozoficznym, psychologicznym i społecznym rozpatrywano zagadnienia związane z unowocześnianiem metod nauczania. Znaczące miejsce zajęli w tych rozważaniach: L. C h m a j (1936, z. 9; z. 10, s. 369—417), M. G r z e g o r z e w s k a (1937, z. 9, s. 385; 1938, z. 5, s. 193), S. H e s s e n (1935, z. 1, s. 1; 1936, z. 4, s. 145; z. 5, s. 193), B. N a w r o c z y Ń s k i (1930, z. 1—2, s. 23—53; 1937, z. 3, s. 110), J. P i e t e r, M. Odrzywolski, K. Sośnicki, B. S u c h o d o l s k i (1935, z. 7, s. 251). Omawiano również kwestie wychowawcze, prezentując wyniki badań nad teatrem szkolnym, zabawami dzieci zaniedbanych i opuszczonych. Sporo uwagi poświęcono szkole i jej wewnętrznej strukturze, publikując wyniki przeprowadzonych badań nad „profilem klasy” (Tadeusz Strumiłło), samorządem uczniowskim (Rudolf Taubenschlag), karnością w środowisku szkolnym i domowym (Leopold Blaustein, Teofil Łuciak i inni).

Znaczące miejsce w czasopiśmie zajęła problematyka historii wychowania. Jan H u l e w i c z zamieścił w „Chowannie” (1931, z. 1, s. 3) interesujący artykuł pod wymownym tytułem *Nie wyzyskana rola historii wychowania we współczesnym szkolnictwie polskim* (por. B a r y c z, 1939, z. 4, s. 145). Autor stwierdził, że „kultura pedagogiczna musi mieć szeroką podstawę historyczną”, a pedagodzy, którzy przystępują do budowania systemów wychowawczych i dydaktycznych, powinni być w pełni świadomi tego wszystkiego, co istniało przed nimi. Ten wybitny historyk wychowania, pracownik Uniwersytetu Jagiellońskiego wskazał na ścisłe związki procesów wychowawczych z podłożem społecznym i kulturalnym, z rozwojem nauk, prądami umysłowymi oraz moralno-religijnymi. Istotną funk-

⁶ Prowadzono pod kierunkiem J. Pietera badania nad stopniem zależności inteligencji od warunków socjalnych. Zob. artykuł J. P i e t e r a pod tym tytułem w: „Chowanna” 1936, z. 5, s. 203; z. 6, s. 264; z. 7—8, s. 310; z. 9, s. 378; z. 10, s. 429.

cję tej dyscypliny widział w umożliwieniu studentom krytycznego ujęcia zagadnień pedagogicznych. W swoim artykule pisał, że historia wychowania „w zespole nauk pedagogicznych musi zajmować stanowisko równorzędne z pedagogiką i z psychologią pedagogiczną”. Stąd też „przedmiot powinien być otoczony największą opieką we wszystkich typach uczelni pedagogicznych”, umożliwiając rozwój naukowy zainteresowanym tą dziedziną studentom i pracownikom naukowym (H u l e w i c z , 1931, z. 1, s. 3).

W tym krótkim i z konieczności pobieżnym przeglądzie problematyki poruszanej na łamach czasopisma warto wskazać na publikacje z zakresu pedagogiki społecznej, socjologii, psychologii lekarskiej, psychopatologii. Na łamach „Chowanny” wypowiedzieli się: Józef C h a ł a s i ń s k i (1929, z. 1—2, s. 45), Władysław C h ł o p i c k i (1931, z. 2, s. 25), Helena R a d l i ń s k a (1934, z. 5, s. 209; 1935, z. 9, s. 400), M. O d r z y w o l s k i (1938, z. 7, s. 289; z. 8, s. 337; 1939, z. 1, s. 8; z. 2, s. 72; z. 3, s. 97) i wielu innych nie wymienionych z uwagi na ramy niniejszego szkicu.

Cenną pomoc otrzymywali czytelnicy „Chowanny” i czynni nauczyciele w przedmiotowych ogniskach metodycznych oraz w Sekcji Psychologicznej i Sekcji Pedagogicznej Koła Absolwentów Instytutu Pedagogicznego. W licznych informacjach na ten temat zamieszczonych na łamach czasopisma podawano nazwiska szczególnie zasłużonych wykładowców, oddanych pracy naukowej i pedagogicznej. Do tego kręgu należała dr Mieczysława Mitreżanka zam. Dobrowolska, kierująca wówczas pracami Ogniska Języka Polskiego. W „Chowannie” opublikowała m.in. artykuł *Z zagadnień dotyczących egzaminów wstępnych do gimnazjum ogólnokształcącego* (1937, s. 166). Nauczyciele śląscy i czytelnicy „Chowanny” znali i wysoko cenili jej wkład w rozwój kultury intelektualnej na Śląsku⁷.

Należy zaznaczyć, że publikowane na łamach „Chowanny” treści były źródłem inspiracji nie tylko dla nauczycieli w środowisku śląskim, lecz także dla badaczy i „przyjaciół umiejętności” na terenie całego kraju. Do problematyki artykułów i rozpraw drukowanych w „Chowannie” powracano w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Katowicach, a następnie na Uniwersytecie Śląskim. Rola czasopisma w zakresie podnoszenia kultury intelektualnej, motywowania nauczycieli do badań pedagogicznych, utrzymywania wzajemnych kontaktów między środowiskami naukowymi była bezsporna. Warto nawiązać do tego bogatego i twórczego dorobku „Chowanny” z przeszłości — osiągniętego w ciągu 10 lat poprzedzających wybuch II wojny

⁷ Doc. dr Mieczysława Mitera-Dobrowolska zmarła w Krakowie w dniu 17 marca 1992 roku, została pochowana w Katowicach.

światowej⁸. Wydawnicze dzieje czasopisma po zakończeniu wojny to już oddzielny rozdział.

Bibliografia

- Barycz H., 1939: *Rys działalności Komisji do Badań Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce (1919—1929)*. „Chowanna”, z. 4.
- Błachowski S., 1936: *Od wyobrażeń ejdetycznych do struktury osobowości*. „Chowanna”, z. 2.
- Bobrowska - Nowak W., 1980: *Instytut Pedagogiczny w Katowicach i jego funkcje w środowisku (1928—1939)*. „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Pedagogika — Historia Wychowania”, nr 8.
- Blaustein L., 1934: *Z psychologii nauki pogładowej*. „Chowanna”, z. 5.
- Chałasiński J., 1929: *Rodzina i szkoła a szersze grupy społeczne*. „Chowanna”, z. 1—2.
- Chłopicki W., 1931: *Z dziedziny psychopatologii wieku dziecięcego*. „Chowanna”, z. 2.
- Chmaj L., 1936: *Pedagogika socjologiczna Emila Durkheima*. „Chowanna”, z. 9; z. 10.
- Czernichowski E., 1930: *Organizacja i znaczenie Instytutu Pedagogicznego w Katowicach*. Katowice.
- Czernichowski E., 1935: *Z działalności Instytutu Pedagogicznego w Katowicach w latach 1932—1934*. Katowice.
- Dobrowolski T., 1960: *Geneza i początki Instytutu Pedagogicznego w Katowicach*. Katowice.
- Dryjski A., 1936: *Alfred Binet — Żywot i dzieła*. „Chowanna”, z. 7—8.
- Grzegorzewska M., 1937: *Przygotowanie nauczycieli do zadań w chwili obecnej*. „Chowanna”, z. 9.
- Grzegorzewska M., 1938: *Znaczenie wychowawcze osobowości nauczyciela*. „Chowanna”, z. 5.
- Hessen S., 1935: *Zasada totalności w pedagogice*. „Chowanna”, z. 1.
- Hessen S., 1936: *O pojęciu struktury w pedagogice*. „Chowanna”, z. 4; z. 5.
- Hulewicz J., 1931: *Nie wyzyskana rola historii wychowania we współczesnym szkolnictwie polskim*. „Chowanna”, z. 1.
- Kopyciński Cz., 1934: *Monografia klasy*. „Chowanna”, z. 6; z. 7; z. 8.
- Łaciak T., 1934: *Dziecko robotnicze na tle środowiska przemysłowo-wielkomiastowego*. „Chowanna”, z. 9; z. 10.
- Madeja J., 1938: *Psychologiczne badania porównawcze rozwoju językowego 10-letnich dzieci katowickich i krakowskich*. „Chowanna”, z. 8; z. 9; z. 10.
- Nawroczyński B., 1930: *Synteza w nauczaniu*. „Chowanna”, z. 1—2.
- Nawroczyński B., 1937: *Rozwój oświaty pozaszkolnej w Polsce*. „Chowanna”, z. 3.
- Odrzywolski M., 1938: *Personalizm krytyczny Sterna a pedagogika*. „Chowanna”, z. 7; z. 8.

⁸ Niniejszy szkic zawiera jedynie niektóre, wybrane informacje. Dzieje wydawnicze „Chowanny” będą przedmiotem oddzielnego, monograficznego opracowania.

- O d r z y w o l s k i M., 1939: *Personalizm krytyczny a teoria wychowania*. „Chowanna”, z. 1; z. 2; z. 3.
- P i e t e r J., 1934: *Badania psychologiczne nad dzieckiem śląskim*. „Chowanna”, z. 6; z. 7.
- P i e t e r J., 1935: *Statystyka a psychologia*. „Chowanna”, z. 2.
- P i e t e r J., 1936: *O stopniu zależności inteligencji od warunków socjalnych*. „Chowanna”, z. 5; z. 6; z. 7.
- P i e t e r J., 1957: *Pierwsza wyższa uczelnia na Śląsku*. „Zaranie Śląskie”, z. 1—2.
- R a d l i ń s k a H., 1934: *Punkt widzenia pedagogiki społecznej*. „Chowanna”, z. 5.
- R a d l i ń s k a H., 1935: *Rola badań społeczno-pedagogicznych w planowaniu organizacji życia społecznego*. „Chowanna”, z. 9.
- R ę g o r o w i c z L., 1929: *Rozwój szkolnictwa w województwie śląskim*. Katowice.
- R ę g o r o w i c z L., 1932: *Szkolnictwo w województwie śląskim 1926—1932*. Katowice.
- S u c h o d o l s k i B., 1935: *Rola pojęcia czasu w wychowaniu*. „Chowanna”, z. 7.
- S z u m a n S., 1931: *O stosunkach czynności leczenia i wychowania oraz o pojęciu i czynnikach wychowawczych zdrowia psychicznego*. „Chowanna”, z. 2.
- S z u m a n S., 1934: *Osobowość i charakter człowieka z punktu widzenia biologii*. „Chowanna”, z. 2.
- T r e n t o w s k i B. F., 1970: „Chowanna”, czyli system... Wstęp i komentarz. A. W a l i c k i. T. 1. Wrocław.
- Z b o r o w s k i J., 1934: *Świadczenia dzieci i młodzieży w świetle psychologii i pedagogiki*. „Chowanna”, z. 4; z. 5; z. 7.